

HET AANDEEL VAN NEDERLAND
IN DE VOORUITGANG DER GENEESKUNDIGE
WETENSCHAP VAN 1900-1950
ANTHROPOLOGIE

DOOR PROF. DR. R. A. M. BERGMAN, TE AMSTERDAM

De ontwikkeling van de anthropologie in Nederland gedurende de laatste halve eeuw is begrijpelijkerwijs nauw verweven met die in het voormalige Nederlandsch Indië. Eveneens spreekt het vanzelf, dat niet op 1 Januari 1900 een geheel nieuwe periode aanbreekt, maar dat wij thans de krachten en problemen van de voorafgaande decennia zien doorwerken. Wij moeten dus tot goed begrip van onze eigen tijd trachten die punten op te zoeken, welke voordien reeds gefixeerd waren en waarvan wij de nawerking beleven.

Als voornaamste bronnen voor deze studie zijn te vermelden de bibliographie van KLEIWEG DE ZWAAN¹⁾ met supplement door mevr. dr. A. J. VAN BORK-FELTKAMP²⁾, het geschiedkundig overzicht van laatstgenoemde voor Nederland³⁾, en een recent artikel door MIJSBERG voor Indonesië⁴⁾.

De voornaamste problemen die in de tweede helft van de vorige eeuw zijn bewerkt, vinden wij in het volgende lijstje:

- 1e. Het verzamelen van gegevens (lichaamslengte bij recruten, ZEEMAN 1850) en studie van meettechniek (LUBACH 1853, SASSE 1865).
2. Het bestuderen van correlatie tussen lichaamslengte enerzijds en voeding, grondsoort en ras anderzijds (ZEEMAN 1853-1868).
- 3e. Het aantonen van foetale resten bij de volwassen mens (DE HAAN 1854) het probleem der evolutie (LUBACH 1862).
- 4e. De studie van psychologische factoren in verband met het begrip ras (HALBERTSMA † 1869, FRUIN 1873).
- 5e. Tegen het eind van de eeuw wederom rasproblemen; erfelijkheid (VAN DER STOK 1888), raspathologie (STOKVIS 1890), anthropologie der weke delen (TEN KATE 1890).
- 6e. Het gebruik van statistische methodes (ZWAARDEMAKER 1891), analyse van verschillende schedeltypes (SASSE 1891).

Ongetwijfeld een belangrijke reeks, maar waarbij wel moet worden aangetekend, dat deze problemen toen vaak nog uitsluitend

¹⁾ J. P. KLEIWEG DE ZWAAN, Anthropologische bibliographie van den Indischen Archipel en van Nederlandsch West Indië. *Meded. Encyclop. Bureau*, 1923, bl. 30.

²⁾ A. J. VAN BORK-FELTKAMP, Supplement. *Meded. Afd. Volkenkunde van het Koloniaal Instituut*, extra serie 3, 1940.

³⁾ A. J. VAN BORK-FELTKAMP, Anthropological research in the Netherlands. *Verh. Kon. Akad. Wetensch.*, 37, 1938.

⁴⁾ W. A. MIJSBERG, Anthropologisch onderzoek in Indonesië. *Chronica naturae*, 106, 1950.

speculatief moesten worden bekeken en dat de experimentele werkmethode nog zeer tastend haar weg moest zoeken. Ook kwam het voor, dat de onderzoeker zijn tijd zover vooruit was, dat zijn omgeving onrijp bleek voor de gestelde problemen, en deze dan ook niet aanvaardde. Dit was bij voorbeeld het geval met de correlatie-studies van ZWAARDEMAKER, onderzoekingen, die toen hij de militair geneeskundige dienst verliet, niet werden voortgezet, terwijl het ons nu geheel vanzelfsprekend lijkt, dat dit de aangegeven richting van onderzoek was.

De overgang naar onze eeuw wordt wel in hoofdzaak gedragen door de personen van SASSE Jr en EJKMAN, terwijl de figuur van KOHLBRUGGE vooral een sterk kritisch element toont. Maar de meest actieve en opbouwende kracht is in dit opzicht ontegenzeggelijk BOLK geweest.

De craniometrie had zeker de belangstelling van SASSE, maar hij ging veel verder door zijn anthropologisch onderzoek tot de levende mens uit te strekken, en daarbij kwamen heel wat verschillende vraagstukken voor den dag. Zo onderzocht hij de samenhang van schedel en gelaatsvorm bij schedels van verschillende herkomst en bracht deze in verband met de trek der oude volken. In de anthropologie der weke delen had de kleur van haren en ogen zijn belangstelling, terwijl de problemen van groei en vorm van het hoofd, te beginnen met waarnemingen bij pasgeborenen, zijn aandacht trokken.

EJKMAN had in deze jaren vooral belangstelling voor de methodologie van het vak, maar heeft er later geen actief aandeel meer in genomen. KOHLBRUGGE was, zoals wij zagen, vooral een kritische figuur, die in verscheidene discussies met SASSE, TEN KATE e.a. gewikkeld raakte, en alhoewel niet steeds het opbouwende element overheerste, was dit toch voor de ontwikkeling der problemen zeer waardevol.

BOLK was wel de centrale figuur, die deze halve eeuw beheerste, en nog steeds is zijn invloed uitermate groot. Niet alleen was hij een brilante geest, met flair voor nieuwe probleemstellingen, maar hij was ook een bijzonder nauwkeurig waarnemer, die overal wegen zocht om hypothesen aan werkelijkheden te toetsen. Merkwaardig is, dat hij in zijn eerste publicaties (1900 en 1902) over craniometrie de stelling van AMMON, dat maximum capaciteit gevonden zou worden bij dolichocephale schedels, aan een goed onderzocht materiaal toetst en verwerpt. Het craniologische onderzoek blijft in deze halve eeuw voortdurend de aandacht boeien en wordt door verschillende onderzoekers voortgezet (BARGE 1912, 1927, 'ENSINK 1917, KLEIWEG DE ZWAAN 1930, ARIËNS KAPPERS 1932, DE FROE 1935, HAGEDOORN 1937).

In het vroegere Nederlandsch Indië heeft de belangstelling voor schedelmetingen er toe geleid, dat vrij veel materiaal is verzameld en ten dele naar Nederland is gezonden, voor een ander deel ter plaatse is bewerkt. Zo zijn er reeksen bewerkt uit Serang, de Schouten-eilanden, Java, Nieuw-Guinea, Borneo, Celebes. Helaas is door de Japanse bezetting de waardevolle collectie van de N.I.A.S. te Soerabaja verloren gegaan. Daartoe behoorde de door BOS bewerkte reeks.

Dit onderzoek van de schedels leidde tot enkele andere secundaire vraagstellingen, waaronder de vraag naar de betekenis van de kruisschedel en van de kin. Het metopisme meende BOLK aanvankelijk als een raskenmerk te moeten beschouwen (1915-1919), later vatte hij het op als een foetalisatie-verschijnsel bij de schedelnaden (1926), een object van studie, later door MIJSBERG overgenomen (1932).

Het tweede vraagstuk, dat van het ontstaan van de menselijke kin, is hier door VAN DEN BROEK in 1918 besproken, en door BOLK in 1924/25 bewerkt, terwijl MIJSBERG er in 1930/1931 op terugkwam. Eveneens hield met het algemeen craniologische onderzoek verband de bepaling van de schedelinhoud. BOLK gaf zich veel moeite om de verhouding van schedelinhoud tot hersengewicht te bestuderen, omdat hij de eerste maat betrouwbaarder achtte dan de tweede.

In dezelfde gedachtengang kwam de vraag op naar de verhouding van het hersengewicht tot de lichaamsgrootte bij beide geslachten (1903/04). Het probleem van hersenmassa en lichaamsmassa was door DUBOIS reeds in 1897 gesteld, en later, in 1914 en volgende jaren, bewerkt. Daaruit is de bekende theorie der cephalisatie gegroeid, waartoe ARIËNS KAPPERS, BOK, BRUMMELKAMP e.a. hun bijdragen leverden.

Het probleem van de biologische betekenis der lichaamslengte, in 1850 door ZEEMAN reeds aangevat, heeft BOLK eveneens geboeid. Hij heeft de gegevens verzameld en streeksgewijs gerangschikt, en maakte daaruit verschillende gevolgtrekkingen, onder andere dat de lichaamslengte wel door het ras wordt bepaald, dat zij in de noordelijke provincies het grootst is, dat op vruchtbare gronden en in industriële centra de lichaamslengte groter is en dat in het Oosten van het land de mensen langs de grote rivieren langer zijn dan in de rest van dit gebied. Behalve de verdeling der verschillende lichaamslengten is de toeneming van de lichaamslengte in latere jaren door BOLK onderzocht; dit probleem is tot op heden actueel, met de strijdvraag of men dit verschijnsel als resultaat moet zien van een algemeen verbeterde voeding en maatschappelijke omstandigheden en dus als „gunstig” moet kwalificeren, dan wel of men er een onregelmatigheid in moet zien van de groei en het daarmee als biologisch ongunstig dient te interpreteren (MURK JANSEN 1921-25, BRUINSMA 1906, VAN DEN BROEK 1927, MIJSBERG, DE FROE, WASSINK 1950).

De verdeling van het pigment, het vraagstuk van de correlatie van oog en haarkleur, de betekenis van de roodharigheid hadden eveneens BOLK's belangstelling. Merkwaardig is het citaat in *Anthropological research in the Netherlands* van A. J. VAN BORK-FELTKAMP over de controverse tussen BOLK en DUBOIS, waar de laatste de uitdrukkingen nigrochroom en chrysochroom wilde vervangen door melanochroom en pyrrhochroom. Het eerste is nog te verdedigen op grond van de koppeling van 2 Griekse radicalen, maar waarom het goud moet wijken voor het vuur is niet recht duidelijk. Het probleem van de haarkleur werd verder in verband met de erfelijkheid bewerkt door KEERS 1927, SCHOKKING 1934, VAN BEMMELEN 1928, SANDERS 1935. Over waarnemingen op Java en Flores zijn publicaties van KEERS in 1939 en MIJSBERG in 1948 verschenen.

Zeer belangrijk en tevens zeer merkwaardig was het ontwerpen van de foetalisatietheorie door BOLK, als grondslag van een differentiatie der rassen. In zijn rectorale rede van 1918 heeft hij deze theorie voor het eerst in een algemeen overzicht weergegeven. In Nederland hebben uiteraard velen deze spannende theorie als uitgangspunt voor hun onderzoek genomen: GANS 1923, BOK 1924, MIJSBERG 1925, BARGE 1927, VAN DEN BROEK 1932, VAN BORK-FELTKAMP 1934, BIJLMER 1935, KAPPERS 1936. Ook op het gebied van de structuur van de menselijke geest heeft RÜMKE het begrip gebruikt.

In dit verband past ook BOLK's inzicht in de problemen van de endocrinologie als basis voor de phylogenetische ontwikkeling (1921-1922); ook zijn studies over de menarche-leeftijd als ras-criterium vallen hieronder.

Dat met deze opsomming toch nog te kort gedaan wordt aan BOLK's werk en persoonlijkheid is duidelijk, maar zijn betekenis als anatoom is in een artikel van prof. A. J. P. VAN DEN BROEK in deze reeks in het bijzonder belicht, zodat wij binnen het kader van de anthropologie hiermede mogen volstaan.

Dat de anthropometrie, de studie op de levende mens, ook in het oude Nederlandsch Indië vele beoefenaren heeft gekend, evenals trouwens het voortgezet onderzoek aan skeletdelen in vergelijkende reeksen, zal wel niemand verwonderen. Inderdaad zijn er onder andere studies over het sleutelbeen (J. P. KLEIWEG DE ZWAAN); over het bekken (A. E. SITSSEN); het schouderblad (A. E. SITSSEN); de calcaneus en de tibia (CH. SNELL); het sternum (R. BOENJAMIN).

Voor het morphologische deel kunnen wij verwijzen naar de anthropologie der weke delen: de hersenen zijn door verschillende auteurs bewerkt; tussen 1918 en thans verschenen studies van VAN NOORT (Madoerese hersenen), F. A. KOOY (Indonesische), GAUS (hospitaal te Batavia), A. J. VAN BORK-FELTKAMP (Chinezen, Bataks, Negers, Eskimo's), met welke opsomming tevens is aangeduid hoe groot het aandeel van Indonesië in de wetenschappelijke belangstelling was.

De aangezichtsspieren zijn door KOSTER in 1919 bewerkt, de neus in 1907 door STRATZ, in 1934 de vingerafdrukken door DANKMEYER.

In het oude Nederlandsch Indië was er ook grote belangstelling voor de bouw en ligging der inwendige organen ten aanzien van de anthropologie: AZIZ (1926) werkte over het strottenhoofd, H. MULLER publiceerde studies over de aorta (1922), de schildklier (1922), skeletleeftijd e.a., SITSSEN (1927) gaf een overzicht van orgaangewichten bij Maleiers.

In zake de physiologie zijn er proeven door REIJS in 1921 genomen met de dynamometer, waarop proeven van AMIR en schrijver dezes in 1936 kunnen aansluiten.

Hoezeer hier wederom de wederzijdse invloed van Nederland in het toenmalige Nederlandsch Indië uiterst gunstig werkte, moge blijken uit de vele onderzoekingen op het gebied der stofwisseling verricht, meestal in vergelijkende reeksen van de verschillende rasgroepen. Om maar enkele problemen te vermelden: het basale

metabolisme en de warmteproductie bij tropenbewoners (P. J. TEDING VAN BERKHOUT), het ijzergehalte van de organen (W. F. DONATH), de bloeddruk (J. TH. GIESSEN, H. HEINEMANN); de reuk (G. GRIJNS); de chemische bestanddelen van het bloed (A. J. HIJMAN, C. D. DE LANGEN, W. RADSMA, G. M. STREEF e.a.), de morphologie van het bloed (W. A. KOP, A. LICHTENSTEIN en zo voort.).

Psychologische factoren werden door de oude school node in het anthropologische onderzoek geduld (BARGE 1935/36) maar zijn daarin niettemin doorgedrongen (K. H. BOUMAN 1908, HEYMANS en WIERSMA 1906, VAN LOON, STEINMETZ, AMIR en vele anderen).

Het vraagstuk van de constitutietypes heeft zeker in het toenmalige Nederlandsch Indië ruime belangstelling genoten: er zijn studies van P. H. H. TRAVAGLINO (1927); H. S. H. VAN LIENDEN (1929); L. BUITELAAR (1937), R. A. M. BERGMAN (1932) en dezelfde met M. AMIR (1936).

De rassenstudie heeft ook later in Nederland belangstelling gevonden, ten dele morphologisch, ten dele physiologisch, ten dele ook sociologisch. Binnen dit kader zijn in tal van eilanden van het vroegere Nederlandsch Indië onderzoekingen verricht: op Java, Sumatra, Borneo, Flores, Bali, Timor, Schouten-eilanden, Alor, Mentawai, Celebes, Lombok en zo voort, waarvan een volledige opgave te eentonig zou worden; maar toch is er geen plekje op de kaart, waar niet ten minste iets is gedaan.

De praktische betekenis van dit onderdeel der anthropologie is, zeker tot veler ontsteltenis, wel erg duidelijk geworden gedurende de bezetting, zowel in Nederland als in Indonesië. Het mag de Nederlandse anthropologen stellig als een eer worden aangerekend, dat zij tegenover de rasproblemen een onbevangen houding hebben gehandhaafd, in tegenstelling tot hetgeen vele bekenden bij onze Oostelijke burens te zien gaven.

Het sociologische rassenonderzoek op basis van anthropologische gegevens heeft gunstige mogelijkheden gehad bij de drooglegging van een deel van het Zuiderzeegebied. In 1936 is de Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders opgericht. Door de oorlog is dit werk stilgelegd, maar daarna toch weder ter hand genomen. Vergelijkende waarnemingen aan het palatum zijn door dr L. KAISER gedaan en door dr DRION statistisch geanalyseerd.

De mogelijkheden, die er voor de anthropologie waren bij de transmigratie van Java naar Sumatra, zijn niet voldoende uitgebuit, hetgeen ongetwijfeld zeer te betreuren is.

Inzake het onderzoek naar de praehistorie en de phylogenese is in Nederland noch in het oude Nederlandsch Indië de ontwikkeling blijven staan bij de studie van DUBOIS over de Pithecanthropus, noch bij de foetalisatie-leer van BOLK. DE SNOO, uitgaand van een geheel ander terrein van waarnemingen, de vergelijkende verloskunde; grondde zijn stellingen over de phylogenese op de anatomische en physiologische verhoudingen bij het baringskanaal; terwijl C. U. ARIËNS KAPPERS door een aantal waarnemingen aan de hersenkernen kwam tot het opstellen van zijn leer der neurobio-taxis.

Behalve deze ongetwijfeld brillante pogingen tot synthese in deze materie is er nog een aantal studies te vermelden, die de moeite ruimschoots waard zijn; LOTSY schreef in 1929 over bastaardering in evolutie, VAN DEN BROEK gaf een uitstekende monographie over de praehistorie met de beschrijvingen van waarnemingen en vondsten door NIEUWENHUIS, VAN GIFFEN, BUTTER e.a., terwijl in het voormalige Overzeese Gebied het werk van VAN ES, OPPENOORTH, MIJSBERG, SARRASIN, SNELL en zeker niet het minst van VON KOENIGSWALD grote belangstelling deed blijken, en belangrijke resultaten afwierp.

Gaandeweg hebben zich ook nieuwere onderzoekingen over erfelijkheid doen gelden, welke voor de anthropologie van groot belang zijn, bij voorbeeld over de bloedgroepen: VAN HERWERDEN 1930, BIJLMER 1935 e.a.

Dat de recente waarnemingen in verband met het Rhesus-vraagstuk naast haar clinische betekenis ook van belang zijn voor de anthropologie, is reeds duidelijk geworden (JULIEN, VAN DER HEIDE).

Ook in de vroegste periode van Nederlandsch Indië heeft het onderzoek der bloedgroepen grote belangstelling genoten. Het is in een kort bestek niet mogelijk alle studies te vermelden: een nageenog volledig overzicht heeft schrijver dezes in 1941 in het *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* gepubliceerd.

Over de erfelijkheid van de aanleg hebben BOUMAN (1916-1928) en vele anderen gewerkt. Het is behalve een factor in de anthropologische studie der rassen, ook van belang voor het moderne demographische onderzoek. Belangrijk werk in zake erfelijkheid bij de mens is door FRETS en WAARDENBURG, KEERS en HUIZINGA gedaan.

Organisatorisch is de anthropologie hier te lande aan de universiteit aanvankelijk eerst verbonden geweest met de anatomie, hetgeen de ontwikkeling als zelfstandige wetenschap zeker niet uitsluitend ten goede is gekomen.

Op het eind der vorige eeuw (1898) is op initiatief van SASSE Jr opgericht de Nederlandsche Anthropologische Vereeniging, waarvan C. WINKLER de eerste voorzitter was. In 1904 verscheen het 1e nummer van de *Handelingen* van deze vereniging, welke tot 1941 uitkwamen, waarin ten slotte het archaeologische element overheerste.

Dat de belangstelling voor de anthropologie sterk toenam, wordt wel aangeduid door de oprichting van een bijzondere leerstoel bij de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam door de toenmalige Vereniging het Koloniaal Instituut, waarop in 1919 de goedkeuring van het gemeentebestuur werd verkregen. Als eerste titularis werd J. P. KLEIWEG DE ZWAAN benoemd.

Op diens initiatief werd in 1922 het Nederlandsch Nationaal Bureau opgericht, dat verbonden was met het Institut International d'Anthropologie in Parijs.

In 1925 stelde de Koninklijke Akademie van Wetenschappen op advies van BOLK een commissie in voor het fysisch-anthropologische onderzoek der Nederlandse bevolking. In het raam van deze commissie hebben onder andere de onderzoekingen over de ver-

deling der bloedgroepen door M. A. VAN HERWERDEN en over de lengte door VAN DEN BROEK plaats gevonden.

Een paar jaar later, in 1927, is het 3e congres van het Institut International d'Anthropologie te Amsterdam gehouden, waarbij een resolutie werd aangenomen om aan te dringen op het organiseren van het onderwijs in de anthropologie in die landen, waar zulks nog niet gebeurde.

Ook valt in deze periode, 1928, de stichting van het Nederlands Nationaal Comité van de Internationale vereniging voor de wetenschappelijke studie van het bevolkingsvraagstuk (thans Nederlandse Vereniging voor Demographie).

Aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam werd in 1933 BIJLMER toegelaten tot privaat-docent in de fysieke anthropologie, in het bijzonder in de erfelijkheidsleer.

In hetzelfde jaar werd het Nederlands Instituut voor erfelijkheidsonderzoek bij de mens en voor rassenbiologie opgericht.

In 1934 is P. J. WAARDENBURG aan de Rijksuniversiteit van Utrecht toegelaten als privaat-docent in de erfelijkheidsleer van de mens.

In 1936 werd, zoals reeds vermeld, de Stichting voor het bevolkingsonderzoek van de Zuiderzeepolders opgericht. In 1938 verscheen de in de aanhef van dit artikel genoemde monographie van mevr. A. J. VAN BORK-FELTKAMP over *Anthropological research in the Netherlands*, een voortreffelijke uitwerking van het oude plan van SASSE Jr, in opdracht van de commissie in 1925 door de Koninklijke Akademie in het leven geroepen.

De tweede wereldoorlog heeft de normale groei van deze activiteit uiteraard beknot; maar er is een opleving waar te nemen. In 1946 is aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam toegelaten als privaat-docent in capita selecta van de anthropologie en erfelijkheidsleer bij de mens A. DE FROE.

De beide anthropologische groepen, de „Vereniging” en het „Bureau”, besloten in 1949 een fusie aan te gaan en werken thans als Nederlands Genootschap voor Anthropologie verder.

Op initiatief van P. J. WAARDENBURG is in datzelfde jaar de Nederlandse Vereniging voor Anthropogenetica opgericht, welke op verschillende plaatsen academische centra tracht te vormen, zoals tot nu toe in Utrecht en Amsterdam tot stand zijn gekomen.

In 1950 is schrijver dezes benoemd tot bijzonder hoogleraar in de anthropologie bij de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam vanwege de Koninklijke Vereniging het Indisch Instituut en in Januari 1951 is dr POLMAN benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de anthropogenetica bij de Rijksuniversiteit te Groningen.

In het oude Nederlandsch Indië is in 1925 het Nederlandsch Indisch Nationaal Bureau voor Anthropologie opgericht. De meeste onderzoekingen zijn overigens verricht op instigatie en met steun van de verschillende organisaties. Sinds de oprichting van de Medische Hogeschool in Djakarta en van de artsenschool in Soerabaja

is daar het onderwijs en onderzoek bij de anatomische laboratoria gecentraliseerd.

West-Indië is wel niet geheel onbeschreven, maar is er toch heel wat minder goed afgekomen. Er zijn slechts enkele beschrijvingen waarvan een der oudste en meest curieuze die is van z.g. toevingnengere (twee-vingers-negers) door J. J. HARTSINCK in 1770, waarin hij al wijst op het familiale voorkomen van de afwijking. Voorts zijn er studies van H. VAN CAPELLE en C. VAN COLL, FRANSSEN HERDERSCHEE en H. F. C. TEN KATE, die onder andere dynamometerproeven nam; een beschrijving van de wilde Indianen in het stroomgebied van de Delemari 1939 en een beschrijving van enkele anthropologische bevindingen bij Oajana-Indianen door AE. B. DROOGLEEVER FORTUYN in 1946. In de laatste jaren wordt door dr A. GEYSKES skeletmateriaal uit afgravingen bij Paramaribo verzameld. Ook in Curaçao wordt thans activiteit aan de dag gelegd.

OORSPRONKELIJKE STUKKEN

EEN GEVAL VAN MILTEXSTIRPATIE

(MACROFOLLICULAIRE RETICULOSE)

DOOR DR L. S. HANNEMA, INTERNIST

Uit het Rode Kruis Ziekenhuis te 's-Gravenhage

Een vrouw van 59 jaar werd in Februari 1950 naar mijn polycliniek gezonden. Sinds een half jaar had zij algemene klachten zoals slechte eetlust, moe gevoel en lichte vermagering. Plaatselijke symptomen waren er niet. Zij hoestte niet, had nergens pijn. Vroeger zou zij altijd gezond zijn geweest. Zij kwam uit een gezonde familie.

Wij zagen voor ons een bleke vrouw in matige voedingstoestand. Geen icterus. Tong en keel normaal. Pols normaal. Bloeddruk 160/100. Geen oedemen. Nergens klierzwellingen. In hart en longen geen afwijkingen.

De buik bewoog goed bij ademhaling, was wat opgezet. Er was geen spierspanning. De lever was niet te voelen en leek bij percussie normale grenzen te hebben. Bijna het gehele abdomen werd ingenomen door een zeer grote tumor, die een sterk vergrote milt bleek te zijn. Aan de rechter zijde, die tot de rechter voorste axillaire lijn reikte, waren duidelijk incisuren te voelen. De onderste grens bereikte bijna de symphysis. De gehele tumor was gedempt en was niet pijnlijk. Er was geen ascites. Bij gynaecologisch onderzoek vonden wij geen afwijkingen.

In de urine werd geen albumen, geen suiker, geen sediment en alleen een uiterst geringe hoeveelheid urobiline gevonden.

Bloedonderzoek op 23 Februari 1950: Hb. 65 pCt. Erythrocyten 3.500.000. Leucocyten 2.600, waarvan 40 pCt lymphocyten. In het bloedpraeparaat geen abnormale cellen, doch een verschuiving naar links van 12 pCt staafkernigen; uiterst weinig thrombocyten; reticulocyten 2 pCt. IJzergehalte van het bloeds serum 45 gamma per 100 cm³. Resistentie der erythrocyten tegenover hypotonische zoutoplossingen normaal. Directe reactie van HIJMANS VAN DEN BERGH negatief. Bilirubinegehalte van het bloed 0.2 eenheid.

Beenmergpunctie leverde celrijk merg met enige vermeerdering der reticulumcellen; talrijke megacaryocyten, doch bijna geen thrombocyten. Wat